

Kilka słów o historii *Słownika*¹

"(...) Na potrzebę opracowania *Słownika gwar śląskich* zwrócił uwagę K. Nitsch już w 1936 r. Według jego propozycji gromadzenie materiału miało się odbywać drogą korespondencyjną. Kilkudziesięciu Ślązaków, przygotowanych do badań dialektologicznych, wypełniałoby nadsyłane im co pewien czas kwestionariusze. Organizacją i koordynacją badań zająć się miała powołana w tym celu instytucja². Jednak wypadki dziejowe lat 1939-1945 przerwały wszelkie na ten temat dyskusje. Dopiero po wojnie, kiedy dyskutowano i formułowano kierunki polskich badań śląskoznawczych, S. Rospond przypomniał o potrzebie opracowania *Słownika*³. Ów postulat nie znalazł jednak praktycznej realizacji, badacze bowiem zajęci byli w tym czasie pilniejszymi pracami. Dopiero w 1957 r. rozpoczęto prace równocześnie w dwóch ośrodkach, katowickim i opolskim.

W Śląskim Instytucie Naukowym w Katowicach prace nad słownikiem gwarowym rozpoczął prof. A. Zaręba⁴. Proponował on opracowanie dużego *Słownika gwar Śląska*, który zawierałby teoretycznie pełny zasób leksyki gwarowej. Bazę *Słownika*, oprócz wszelkich dotychczas opublikowanych materiałów, miał stanowić materiał zebrany do *Atlasu językowego Śląska*, a ponieważ był niepełny, zebrany selektywnie, choć pochodzący z wielu punktów, założono dokładne przebadanie 10 – 15 wybranych miejscowości reprezentujących poszczególne obszary gwarowe Śląska. Ze względu na fakt, że prace nad pełnym słownikiem gwarowym trwałyby długo, A. Zaręba przewidywał opracowanie małego słownika gwarowego. W 1957 r. ukazała się informacja, że prace nad małym słownikiem są w pełnym stadium redakcyjnym oraz że zawierać on będzie ok. 8 tys. haseł⁵. W 1960 r. badacz informuje, że prace nad małym *Słownikiem gwar Śląska* są kontynuowane, zaś kartoteka

¹ Ze *Wstępu* do t. 1. *Słownika*, opracowanego przez Bogusława Wyderkę.

² K. Nitsch, Stan i potrzeby językoznawstwa polskiego na Śląsku, [w:] Stan i potrzeby nauki polskiej o Śląsku. Praca zbiorowa pod red. R. Lutmana, Katowice 1936, s. 201-202.

³ S. Rospond, Stan i potrzeby językoznawstwa polskiego na Śląsku ze szczególnym uwzględnieniem Dolnego Śląska, [w:] Stan i potrzeby nauki polskiej na Dolnym Śląsku, Katowice-Wrocław 1947, s. 58-69.

⁴ A. Zaręba, Potrzeby i plany badawcze w zakresie dialektologii na Śląsku, [w:] Stan i potrzeby badawcze w zakresie językoznawczej i historycznoliterackiej problematyki śląskiej, Opole 1957, s. 42-57.

⁵ A. Zaręba, op. cit., s. 50.

Słownika liczy ok. 55 tys. kartek⁶. Efektem tych prac jest prawdopodobnie *Słownik Starych Siołkowic*⁷.

Równolegle do prac prowadzonych przez prof. A. Zarębę, przygotowania do opracowania leksykonu gwar śląskich rozpoczęto w Instytucie Śląskim w Opolu pod kierunkiem profesorów S. Bąka i S. Rosponda. W 1959 r. *Słownik gwarowy Śląska* włączono do długofalowych zadań Instytutu Śląskiego. Ponieważ dublowanie prac nad słownikiem było nieracjonalne, powołana przez Komitet Językoznawstwa PAN komisja zdecydowała, że ośrodek katowicki skupi się na pracach nad *Atlasem językowym Śląska*, natomiast prace słownikowe prowadzone będą w Opolu pod kierunkiem wymienionych wyżej profesorów⁸.

Podobnie jak A. Zaręba również S. Bąk i S. Rospond widzieli *Słownik gwarowy Śląska* jako obszerny tezaurus śląski, który miałby obejmować możliwie dużą ilość wyrazów, również historycznej polszczyzny śląskiej. W kartotece zatem znalazły się siedemnastowieczne materiały historyczne pochodzące między innymi z dzieł W. Roździeńskiego (*Officina ferraria...*, 1612) czy M. Kuschiusa (*Przewodnik do nauki języka polskiego...*, 1646), niezwykle cenne materiały XIX-wieczne, między innymi R. Fiedlera, H. Koellinga, bogaty zbiór słownictwa autorstwa M. Przywary, nieco późniejszy S. Wallisa. Trzon stanowią, rzecz jasna, materiały XX-wieczne będące plonem szerokich badań nie tylko dialektologicznych, ale i etnograficznych. Biorąc pod uwagę zarówno aspekt naukowy zagadnienia, jak i społeczno-polityczny lat powojennych, tak założone dzieło (rozległe chronologicznie) miało swoje uzasadnienie.

W latach sześćdziesiątych prace zintensyfikowano, eksplorację terenową prowadziło wielu badaczy, między innymi H. Borek, F. Bizoń, W. Dobrzyński, J. Kopeć, F. Pluta. Do kartoteki włączono bogaty zbiór słownictwa, głównie z Dolnego Śląska, prof. S. Bąka, rozpisano szereg źródeł rękopiśmiennych i drukowanych. Prace rozwijały się pomyślnie⁹, otwarto pracownię *Słownika* przy Instytucie Śląskim w Opolu. Zebrane materiały scalono,

⁶ A. Zaręba, Stan prac nad atlasem i słownikiem gwar śląskich, „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN”, t. III, z. 2-3, Wrocław-Warszawa 1960, s. 66-69.

⁷ A. Zaręba, *Słownik Starych Siołkowic w powiecie opolskim*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Rozprawy i Studia, t. XVIII, Kraków 1960.

⁸ S. Bąk, S. Rospond, *Słownik gwarowy Śląska*, Opole 1962.

⁹ Co jakiś czas publikowano informacje o postępach prac, zob. F. Pluta, *Słownik gwarowy Śląska*, „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego” 1965, nr 1, s. 64-65.

uzupełniono i uporządkowano. Postanowiono też sporządzić indeks haseł *Słownika*, który nie został chyba wykonany, ponieważ w archiwaliach nie zachowały się żadne jego ślady.

Z biegiem czasu prace nad *Słownikiem* toczyć się zaczęły wolniej, prowadzono je bowiem w cieniu prac nad *Słownikiem etymologicznym nazw geograficznych Śląska* opracowywanym pod kierunkiem S. Rosponda w tej samej pracowni Instytutu Śląskiego w Opolu. Fakt ten miał jeszcze inne dla słownika gwarowego reperkusje. Założenia badawcze i zasady zbierania materiału nie zostały dokładnie sprecyzowane. Napływał materiał różnej jakości, w wielu wypadkach nie odpowiadający standardom leksykograficznym. Te niedostatki oraz trudności redakcyjne związane z różnorodnością materiału zaważyły na niedostatkach pierwszego tomu, który już w wersji poprawionej ukazał się w 1982 r. jako *Zeszyt próbny*¹⁰.

Śmierć najpierw prof. S. Bąka, a nieco później prof. S. Rosponda spowodowała w 1982 r. przejściowe zawieszenie prac. Wkrótce zostały one wznowione pod kierownictwem prof. F. Pluty, który kontynuował je do 1990 r. Uzupełniona została przede wszystkim baza materiałowa (wielkość kartoteki oceniana jest dziś na blisko 1 mln fiszek). Załamanie prac spowodowane brakiem funduszy przyszło w 1990 r. Okres uśpienia trwa osiem lat. Prace zostały wznowione 1998 r. Nowa koncepcja *Słownika* (...) uzyskuje pozytywne recenzje i Komitet Badań Naukowych przyznaje fundusze (grant) na wznowienie prac i opracowanie słownictwa w zakresie liter A - B. [Założono] (...) ograniczenie ram chronologicznych i pewną redukcję materiału historycznego. Jednocześnie (...) [zapropozowano] odmienny od przedstawionego w tomie próbnym sposób opracowania haseł i przejrzystą ich dokumentację. Toteż obecne ujęcie *Słownika* (pod skorygowanym tytułem *Słownik gwar śląskich*) różni się zasadniczo od *Zeszytu próbnego* z 1982 r. Hasła opracowano ponownie, uwzględniając nowo pozyskany materiał. (...)"

¹⁰ Słownik gwarowy, pod red. S. Bąka i S. Rosponda Śląska, (Zeszyt próbny), Opole 1982.